

Szimbiotikus állapotok I. rész

A korai érzelmi elhanyagolás miatt keletkezett, érzelmi labilitás bemutatása egy rajzi sorozaton a gyógyulás stációin keresztül

Platthy István Csontváry Képzőművészeti Stúdió Egyesület művészeti vezetője, Pécs

Absztrakt

Kétféles tanulmányom első felében bemutatom művészetterápiás módszeremet. Olyan művészetpedagógiai és rajzterápiás módszert alkalmazunk a gyermekvédelemben tevékenykedő Csontváry Képzőművészeti Stúdióban, amely képes a gyermekekre jellemző „eredendő kifejezőmódot” és a belső látást újból előhívni. A módszer iskoláskorú gyermekeknél, kamaszoknál és felnőtteknél egyaránt igen eredményesen alkalmazható. Így újból tudják használni belső látásukat, mely előhívja a lélek tudattalan belső tartalmait.

A második részben (megjelenik a 4. lapszámban) egy esettanulmányt mutatok be gyermekotthoni művészetterápiás folyamat során készült alkotásokból és az alkotások nyomán kibontakozó párbeszédéből, a kialakuló terápiás kapcsolatból. A projektív folyamatokra épülő rajzterápiás műhelyben több éven keresztül alkotó kamaszleány egymás után következő alkotásainak sorozatát mutatom be.

Kétféles tanulmányom első felében bemutatom művészetterápiás módszeremet. Olyan művészetpedagógiai és rajzterápiás módszert alkalmazunk a gyermekvédelemben tevékenykedő Csontváry Képzőművészeti Stúdióban, amely képes a gyermekekre jellemző „eredendő kifejezőmódot” és a belső látást újból előhívni. A módszer iskoláskorú gyermekeknél, kamaszoknál és felnőtteknél egyaránt igen eredményesen alkalmazható. Így újból tudják használni belső látásukat, mely előhívja a lélek tudattalan belső tartalmait.

A második részben (megjelenik a 4. lapszámban) egy esettanulmányt mutatok be gyermekotthoni művészetterápiás folyamat során készült alkotásokból és az alkotások nyomán kibontakozó párbeszédéből, a kialakuló terápiás kapcsolatból. A születése után csecsemőotthonban élő, utána 3 éves korától nevelőszülőnél nevelkedő, majd serdülőkorában a gyermekotthonba került fiatal alkotásain jól követhető ez a patológiaszimbiotikus állapot, érzelmi labilitás, illetve annak gyógyulási folyamata az autonóm személyiséggé válás folyamatában. Esetében arra látunk példát, hogy a képzőművészetterápiás önkifejező alkotó folyamat súlyos lelki problémákat képes gyógyítani.

Az esettanulmányban leírt alkotó folyamat a következő általam kifejlesztett művészetterápiás módszer alkalmazásából indult ki.

Az ábrázolás és a rajzi önkifejezés megkülönböztetését fontosnak tartom. A kifejezőmód önmagunk és a világgal való viszonyunk belső megfogalmazása, mely érzékletes, élő módon kivetül az alkotásra. Az ábrázolás elsősorban tanult folyamat, melyben a hagyományos rajzpedagógia konvencióit tanít, a társadalmi környezet mintát nyújt a gyerekeknek. Az ábrázolás célja, hogy a rajzoló megközelítőleg élethűen jelenítse meg a látványt a papíron.

A két folyamat egymással párhuzamosan is futhat a gyermekben, egyiket saját örömeire, kedvtelésére teszi, a másikban a felnőttek elvárásainak való megfelelés vezérli. Később az ábrázolás és a kifejezés össze is kapcsolódhat.

Az eredendő kifejezőmód velünk született adottság, mely kisgyermek és óvodás korban bontakozik ki a társadalom előhívó hatására. Régen felnőttkorban a népművészetben, a törzsi művészetben és az ősi művészetekben élt tovább. Sajnos a modern tömegkultúra és a rossz közoktatási gyakorlat hatására iskolás korban a gyermeki ábrázolásból serdülőkorra fokozatosan eltűnik ez a képesség. Szerencsére azonban ez az adottság nem veszik ki az emberből, hanem csak visszahúzódik a lélek legmélyére, a tudattalan világába. Ha a felnőtt nem várja ki, hogy a gyermek ráébredjen a világra - belső szubjektív világa számára befogadhatóvá tegye az átélt élményeket, felismerje a benne és kint a világban lévő közötti analógiákat - hanem túl korán, a gyermektől idegen észjárása alapján, ráerőlteti saját jónak vélt, megtanulandó, vizuális formáit, akkor ez a természetes belső képzetvilág elfojtódik, a tudattalan mélyére száműződik, a gyermeki ábrázolás görcsös lesz, kifejezőerőben elsilányosodik, bekövetkezik a rajzi törés jelensége.

Olyan művészetpedagógiai és rajzterápiás módszert alkalmazunk a gyermekvédelemben tevékenykedő Csontváry Képzőművészeti Stúdióban, amely képes az eredendő kifejezőmódot és a belső látást újból előhívni.

A módszer iskoláskorú gyermekeknél, kamaszoknál és felnőtteknél egyaránt igen eredményesen alkalmazható. Így újból tudják használni belső látásukat, mely előhívja a lélek tudattalan belső tartalmait.

A módszer egy ősi, több mint ezer éves kelet-ázsiai rajzpedagógiai eljárásra épül. Az emberi alaklátásra az a jellemző, hogy a látott tárgyról vagy ábráról, rajzról stb., az a benyomásunk, hogy sajátos egész. Bár az eléánk kerülő tárgyak többnyire részletekben gazdagok, első ránézésre nem a részletek ragadnak meg bennünket, hanem az egész tárgy, forma összjellege. Vagyis az alakot nem úgy érzékeljük, hogy részleteiből rakosgatjuk össze egy egésszé, hanem az egésztől van egy összbenyomásunk anélkül, hogy a részleteket tudatosan elemeznénk, rakosgatnánk magunkban. Csak amikor már hosszasan szemlélünk egy tárgyat vagy más látványt, akkor kezdünk a részletek észlelésében elmélyülni. A gyermekeknél az alaklátás sajátos egész jellege a felnőttekhez képest még inkább jelen van.

A gyerekeket mintha az ábra egészéről való – első-sorban érzelmi – benyomásuk ragadná meg, mintha – ehhez képest – kevésbé észlelnék a részleteknek az egészben elfoglalt helyét, s így elsősorban az egésztől való, tagolatlan benyomást rögzítik rajzaikban.

Ezeket az alaklátási törvényszerűségeket teljesen figyelmen kívül hagyja a külső látásra építő, még most is elterjedt rajztanítási gyakorlat, mely arra kényszeríti növendékeit, hogy az egész formát fokozatosan a részletek tökéletes, tónusos kidolgozásával hozza létre. Minél kisebb a gyermek, annál jobban kínlódik a feladattal, hiszen őt nem a részletek, hanem az egész karaktere, összjellege fogja meg még inkább. Az ábrázolásban a túl sok részlet zavarja az egész megragadásában. Az ilyen szemléletű – az életkori sajátosságokat figyelembe nem vevő – rajzpedagógia csak szorongást és gátlásokat alakít ki a gyerekekben, melynek hatására gyorsan, de legkésőbb felnőtt korukra „elfelejtenek” rajzolni.

A hagyományos európai ábrázolásmódra jellemző a formák tónusos téri megjelenítése, legapróbb részletekig menő kidolgozása. Ezzel szemben a klasszikus távol-keleti, elsősorban a kínai és japán tusfestészet lényege a részletek elhagyása, a formák jellegzetes vonásainak, karakterének csodálatos megragadása. Kuo Hszi az egyik, a XI. században élt nagy taoista festő azt tanítja: „Aki a bambusz festését tanulja, vegyen egy bambuszágat, s holdfényes éjszakán figyelje meg árnyékát egy fehér falon, mert így a bambusz igazi formáját láthatja.”

A technika segítségével hasonló képi szituációt teremtettem. Írásvetítőre helyezett száraz növényi formák árnyékait vetítettem ki (bogáncs, mákgubó, fűfélék, kalászkok stb.). A növényeket kis kompozícióba rendeztem az árnyképen, eleinte egyszerűbb, később

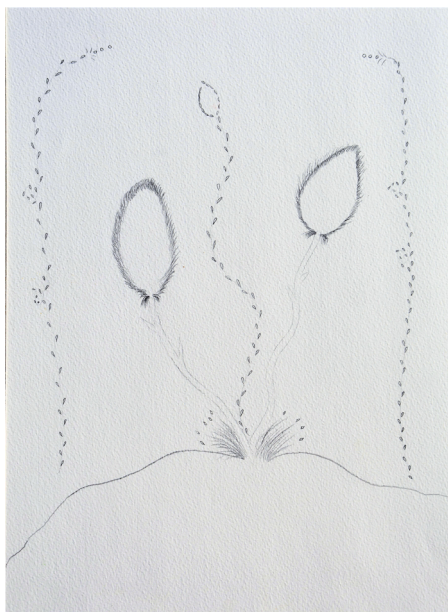
1. kép

bonyolultabb formákban (1. kép). A megjelenő árnykép síkszerű, finom vonalakkal és foltokkal áll. A formákon ugyan belső részletek nem láthatók, felnagyított sziluettjük mégis hangsúlyozottan mutatja meg az illető növény jellegzetes karakterét. Ez nemcsak megfelel a kínai tusfestmények ábrázolásmódjában megfogalmazott képi szituációnak, hanem egyben megfelel a gyermekek – korábban már ismertetett – „sajátos egész” benyomásán alapuló alaklátásának. Így nem bűntíja őket az ábrázolásban a túl sok részletinformáció, illetve a formakarakter felerősítése révén a jellegzetes vonások megragadása is könnyebbé válik számukra, s ez segít oldani szorongásaikat, belső görcseiket.

Ezek a finom vonalú természeti formák nagyon szépek, de kicsinségük miatt hétköznapi életünkben elmegyünk mellettük, anélkül, hogy észrevennénk őket. Így viszont – árnyékuknál fogva többszöröseire felnagyítva – csodálatos esztétikai élményt nyújtanak. Ezt rajzolják le gondozottaim, elsősorban a karakterre és nem – szorongást okozó módon – a külső arányokra koncentrálva, hiszen egy árnyéknál végképp nem fontosak a precíz arányok.

Később a természeti formákból egyre fantasztikusabb árnyképeket igyekeztem összeállítani, kivetíteni. Az árnyékalakzatok jócskán elrugaszkodnak a hétköznapi valóságtól, de pont ezért egyszerre több mindenre hasonlítanak. Az árnyék viszonylag homogén felületébe bármit bele lehet képzelni, elvileg bármit meg lehet benne látni. Ez a módszer felszabadítja az alkotót, megindítja benne a képzetáramlást, az asszociációt, ugyanakkor a jelen levő árnykép mégis kapaszkodót, kiindulópontot biztosít a formaképzés számára.

A második részben részletesen bemutatott eset, Kati „árnyék tanulmányában” a mácsonya növény szűrő alakja ragadta meg, amely azután mint látjuk a későbbiekben, állandó visszatérő motívumává vált rajzainak.

2. kép

A szűrös mácsonya árnya a megsebzés személyes szimbólumává vált alkotásaiban. Az árnykép látványt átirta, kompozícióját átrendezte, a népművészetben alkalmazott képépítési rend szerkezetét követve (2. kép).

Az alkotó éveken keresztül önsebző magatartást tanúsított, rendszeresen falcolt¹, zsilettpengével vagdosta karjait, közben szuicid kísérletek is történtek. A művészetterápiás folyamat kísérvé végül is 2 év alatt kigyógyult az önsebző magatartásból. 15-16 éves korában kezdett el járni a Pécsi Gyermekotthon képzőművészetterápiás foglalkozásaira, és még 24 évesen is járt ezekre. A falcolás elhagyását követő években többé visszaesés nem volt az önsebzés terén. Fiatal felnőttként érzelmileg labilis személyiségzavarral diagnosztizálták.

A bemutatásra kerülő, egymást követő rajzaiban feltárul az önkifejező szimbolizációs folyamat, melyben a belső lelki fájdalmat, az ürességérzést és az önsebzést dolgozza fel esztétikailag is színvonalasan. Az ő példája is mutatja, hogy a képzőművészet-terápia adott esetben még ilyen súlyos pszichiátriai tünetre, mint az önsebzés is, képes segítséget nyújtani. Természetesen az alkotás mellett intézményünk elfogadó, érzelmi törődést is nyújtó légköre is elősegítette a gyógyulás folyamatát, továbbá 20 éves korától segíti a lelki gyógyulásban egy kibontakozó vallásosság is részéről.

A rajzi sorozatában feltárul az alkotó szubjektív, verbális, nonverbális tudatos és tudattalan világa, traumái, érzelmi deficitjei, szelf-részeinek, (én-részeinek²) sérülései. Rajzain visszatérő jegyek, motívumok, személyes szimbólumok hordozzák a benne lezajló lelki folyamatokat és annak változásait, mutatják a gyógyulás folyamatát, dinamikáját. Rajzait személyes gondolataival egészítette ki. A következő részben mindezt összevetem személyes életútjával, korai kapcsolatainak sérülésével.

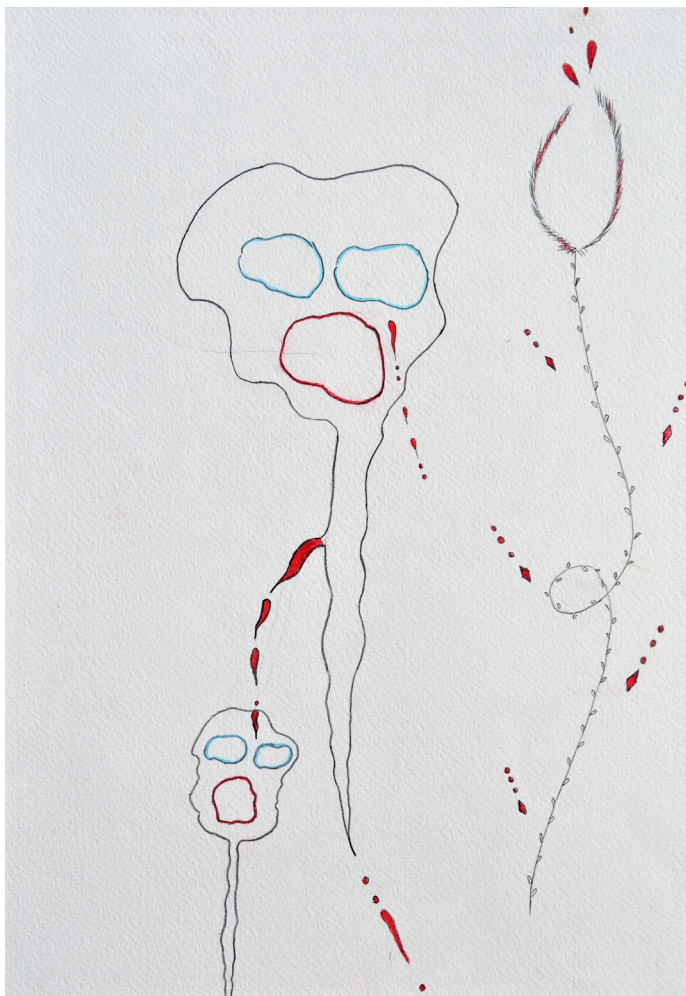
Az alkotó interpretációja alkotásáról, (3. kép): „Ezen a rajzon egy kéz látható, ahol az ujjakon vér folyik, meg egy szűrös virág megy végig a tenyér alatt, ez a falc, ezt a bekerülésem miatt kezdtem el csinálni, az elveszettségem miatt. Akkoriban rendszeresen pengével vagdostam a kezemet, a karomat, akkor töltöttem a 14 évet. Az akartam, hogy ne csak a lelkem fájjon, hanem a testem is.”

A falcolás drámai képi kifejezése jelenik meg a rajzon. A lelki szárazság szenvedése idején üresnek érzi magát, úgy érzi, mintha nem is létezne. Azért is falcolt, hogy egy erőteljes fájdalmat okozó külső inger segítségével létezését igazolja, hiszen ilyenkor belső állapotát nem tudja mentalizálni³, csak egy külső reflexióval tudja értelmezni. Ez az explicit mentalizáció⁴, azonban szimbolikussá is válnak a rajzlap síkján, ami ugyan olyan értékű lehet, mint a valóságban, ezért válhat gyógyító erejűvé.

3. kép

- 1 Falcolás: önsértő tevékenység a lelki fájdalmak feloldására, véres karcolások okozása a test különböző részein, leggyakrabban a csuklón, és az alkaron.
- 2 Az én (szelf) az egyén, a személyiség vagy bontakozó személyiség egy fontos aspektusa, annak kifejeződése, ahogyan az egyén megéli saját személyiségét, létezését, észleli önmagát, cselekvését. Ez lehet tudatos, de lehet öntudattalan folyamat, észlelés is, melyben egyben az egyén a különböző tapasztalatait is szervezi.
- 3 A mentalizálás, elmeolvasás azt a közös emberi képességünket jelenti, hogy önmagunk és mások viselkedését igyekszünk megérteni, érzelmek, vágyak és más mentális állapotok figyelembe-vételével. A mentalizálás segít szabályozni érzelmeinket és nagymértékben hozzájárul, hogy biztonságos és kölcsönös emberi kapcsolatokat tudjunk kialakítani és fenntartani.
- 4 A kívül is megnyilvánuló, láthatóvá vált mentalizáció, például alkotásokban is kifejeződő mentalizáció.

4. kép

Az alkotó interpretációja a következő képeről (4. kép): „A következő rajzon egy olyan figura látszik, amelyiknek a feje egy buborék, olyan semmilyen, a teste nagyon vékony, az is buborékféle, a szeme kék, a szája tűzvörös, a szeméből tűzvörös könnyek folynak, és folyik is le az arcán, és ott a szíve tájékán még vörösebb, és ott a szíve vérzik. A szíve vérzik, és van alatta egy ugyan olyan élőlény, emberke, aki ugyan úgy néz ki, és ez a vér rajta folyik végig. És van egy virág, ami nagyon- nagyon szúr, és abból is a vér folyik. Ebben a rajzban itt azt érzem, hogy van valaki, aki nincs is, és ez az én fájdalmam, hogy ez a valaki, aki ott van, az még sincs számomra.”

A folytatásban (4. szám) részletesen bemutatom Kati élettörténetét, a rajzokat összevetem személyes életútjával, korai kapcsolatainak sérülésével és megfogalmazott gondolataival.

Irodalom

Arnheim, Rudolf (2004): *A vizuális élmény, Az alkotó látás pszichológiája*. Aldus Kiadó, Budapest.

Fonagy Peter, Jon G. Allen, Anthony W. Bateman (2011): *Mentalizáció a klinikai gyakorlatban*. Oriold és Társai Kiadó, Budapest.

Füredi János, Németh Attila (2003): *A pszichiátria magyar kézikönyve*. Medicina Könyvkiadó Rt. Budapest.

Gerő Zsuzsa (1974, 2003): *A gyermekrajzok esztétikuma*, Akadémia Kiadó, Flaccus Kiadó, Budapest.

Hárdi István (2002): *Dinamikus rajzvizsgálat*, Medicina Könyvkiadó Rt. Budapest.

Kardos Lajos (1964.): *Általános pszichológia*. Tankönyvkiadó Bp.

Kárpáti Andrea (2001.): *Firkák, formák, figurák* Dialóg Campus Kiadó, Pécs

Kárpáti Andrea szerk. (1995.): *Vizuális képességek fejlődése*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Kuo Sze (XI. század): A tájkép tökéletessége In. *A kínai festészet elmélete* Argumentum Kiadó 1997. Budapest

Kuritárné Szabó Ildikó (2010): Bizonyítékokon alapuló optimizmus – Kórlefolyás vizsgálatok és pszichoterápiás hatástanulmányok borderline betegek körében. In: *Pszichoterápia* 19. évfolyam 6. szám. Budapest.

Platthy István (2018.): Az eredendő kifejezőmód, A korai gyermekrajz- fejlődési folyamat összehasonlító elemzése az érzetek kialakulásával, és az ősi képzetekkel. In. *Fejlesztő Pedagógia*, 29. évfolyam, 4-6. szám, 167-182. oldal

Platthy István (1994.) Állami gondozott gyermekek és fiatalok személyiségfejlesztése a képzőművészet eszközeivel. In. *Fejlesztő Pedagógia* 5. évfolyam, 2-3. szám, 42-52. oldal

Stern, Daniel N. (2002): *A csecsemő személyközi világa*. Animula Kiadó, Budapest.

Tényi Tamás (2000): *A pszichodinamikus pszichiátria a legújabb pszichoanalitikus eredmények tükrében*. Animula, Budapest.

Vass Zoltán (2006): *A rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai*. Flaccus Kiadó Budapest.